

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д. н. Александър Асенов Панов

на дисертационен труд за присъждане на научна степен „доктор на науките“ по област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Антична и западноевропейска литература: сравнително литературознание).

Автор: Доц. д-р Младен Цветанов Влашки, ПУ „Паисий Хилендарски“

Тема: *„Български образи на краевековната австрийска литература“*

1. Предмет на рецензиране

Със заповед № РД-22-1557 от 26.06.2025 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Български образи на краевековната австрийска литература“ за придобиване на научната степен „доктор на науките“ на ПУ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки професионално направление 2.1. Филология (Антична и западноевропейска литература: сравнително литературознание). Автор на дисертационния труд е доц д-р Младен Цветанов Влашки – катедра История на литературата и сравнително литературознание към Филологически факултет на Пловдивския Университет „Паисий Хилендарски“.

Представеният от доц. д-р Младен Цветанов Влашки комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.45 (4) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- копие от диплома за образователната и научна степен „доктор“;
- протоколи от катедрени съвети, свързани с откриване на процедурата и с предварителното обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;

- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на минималните национални изисквания;

Кандидатът е приложил 3 броя студии 1 монография и 5 доклада на научни конференции.

2. Кратки биографични данни

Доц. д-р Младен Цветанов Влашки е роден на 29. 11. 1959 г. в гр. Пловдив. През 1978 г. завършва НЕГ „Бертолт Брехт“ – Пазарджик, а през 1984 г. – висшето си образование като „Специалист по българска филология и учител по български език и литература с втора специалност руски език (приравнено на магистър) в ПУ „Паисий Хилендарски“. През 1992 – 1994 нострифицира дипломата си в Залцбургския университет и става „Магистър по философия на Университет Залцбург“. През 2015 г. получава научната и образователна степен „Доктор в област на висшето образование 2. Хуманитарни науки по професионално направление 2.1. Филологии (Антична и западноевропейска литература: сравнително литературознание)“ с дисертационен труд „Литературни и театрални проекции на драматургията на Млада Виена в България до 1944 г.“ в ПУ „Паисий Хилендарски“, а през 2020 г. защитава дисертация на тема „Die Rezeption der Wiener Moderne in Bulgarien bis 1944 (Hermann Bahr, Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler)“ във Виенския университет и придобива академичната степен Doktor der Philosophie (Dr. phil.).

Заемани академични и други длъжности до момента (вкл. длъжности извън ПУ или научна организация).

- 2020 до днес – Доцент; командирован като лектор по български език, литература и култура в Алберт-Лудвигс-университет, Фрайбург Германия до 01.08.2023г.;
- зимен семестър 2023/2024 – гост-професор по световна литература в Университет Гьотинген;
- 1986 – 2020: Асистент, старши асистент, главен асистент; командирован като лектор по български език, литература и култура в Алберт-Лудвигс-университет, Фрайбург, Германия от 04.2018 г.

- май 2001 – декември 2001 – член на Национален съвет за радио и телевизия (днес – СЕМ);
- 1997 – 2001 – Народен представител в 38. Народно събрание на Република България;
- 1994 – 2003 – Създател и редактор на поредиците „Как да разбирам литературната творба“ на Пловдивско университетско издателство и „В 64 страници“ на изд. „Страница“; член на редакционната колегия на поредиците „Съвременна класика“ и „Избрани романи“ на издателство „Летера“;
- 2023 – 2025 редактор в научното списание на Филологическия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ „Лингвистика, интерпретация, концепции“ (ЛИНК);
- 1997 – 2025 – основател и издател (член на редколегиата) на сп. „Страница“ (национална награда „Христо Г. Данов“ за лит. критика 2008);
- 2008 – 2025 – авторско предаване за книги и литература в БНР – Радио „Пловдив“ „Преге“– (награда „Осма муза“ през 2008 г.; награда „Пловдив“ за журналистика през 2009).

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Актуалността на разработвания в дисертацията проблем се определя от две основни обстоятелства, доколкото изследването изисква съпоставка между две литературно-исторически парадигми. От една страна е съвременното състояние на науката, свързано с изучаване ролята на Виенската модерност в цялостното развитие на европейския културен процес. По-значителните резултати в тази насока идват от работата на изследователите от последните няколко десетилетия, което на практика означава, че проблемът е актуален не само в българското но и в световното литературознание, доколкото значителни приноси са направени не само от европейски, но и от американски учени.

Второто обстоятелство, определящо актуалността на проблематиката, е свързано с развитието на българското литературознание. Отдавна се знае, че Виенската модерност е оказала значително влияние в развитието на българския литературен процес, доколкото редица значими автори от българската литературна история не само са се влияели от европейската култура (прословутата „европеизация“ на българската

литература), но и в не малко случаи са били непосредствени участници в европейския литературен и културен процес. Достатъчно е да се споменат само имената на Иван Шишманов, Теодор Траянов и Гео Милев. В същото време обаче повечето изследвания на взаимоотношенията между Виенската модерност и българското литературно развитие са твърде общи и, за съжаление, в не малко случаи са били подвластни на идеологически догми. В този смисъл предприетото от дисертанта изследване представлява значителна крачка в задълбоченото изучаване на проблема, доколкото се опира не на идеологически клишета и общи разсъждения, а върху детайлно проучване на материала, особено в неговата архивна част, която до момента е оставала фактически непозната. Резултатите от един подобен труд биха били изключително полезни за създаването на една в значителна степен по-задълбочена и адекватна история на българската литература.

4. Познаване на проблема

Авторът познава много добре както литературния материал, избран за основен обект на изследване, така и вторичната литература върху този материал, натрупана през годините. Освен това голям принос за успешното реализиране целите на изследването е детайлното познаване на архивния материал – нещо, което до момента най-често е оставало извън ползването на изследователите, но което се оказва много необходимо за задълбоченото опознаване на анализирания изследователски проблем.

5. Методика на изследването

Избраният от дисертанта методологически подход предствлява сложно взаимодействие на две доста различни изследователски парадигми в съвременната наука. От едната страна е направиението, възникнало след 1980 година, условно наречено „комуникативно литературознание“, което разглежда художественото произведение като специфичен вид социално действие. То функционира в процеса на активно комуникативно взаимодействие между креативното и рецептивното съзнание, по време на което взаимодействие художественото произведение осъществява своето обществено въздействие. Но комуникативното взаимодействие винаги функционира в определен социален контекст, който пък, от своя страна, притежава най-разнообразни характеристики. Творбата възниква в един контекст, но може да се възприеме в най-различни рецептивни контексти. Това изисква съпоставка между тях, което е възможно само ако имаме ясна представа за техните основни характеристики. И тук се явява

необходимостта от прилагане на втория методологически подход – позитивистичното изучаване на достъпните факти, изграждащи цялостния образ на двата засрещащи се контекста. Така възниква идеята за литературния архив, който представлява мост между теоретичните концепции и позитивистичното знание за материала. Именно проучването на литературния архив позволява изпълнението на задачите, които си поставя дисертацията – описване на сложния процес на взаимодействие между литературата на Виенската модерност и възприемащия контекст на българския литературен живот. Оттук можем да направим заключението, че избраният методологически подход е много евристичен и адекватен на поставените цели на изследването.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Уводната част на изследването представя един кратък, но систематичен обзор на социалната, културната и художествена ситуация в Австро-Унгария, а след 1918 г. и в Австрия, от последните десетилетия на XIX век до 1938 година, когато е извършен т.нар. Аншлус на Австрия в границите на Немския райх. Този обзор е необходим, за да се дадат отговори на два принципни въпроса. А именно:

1. Защо проучването на австрийската краевековна литература е от значение за човешкото познание и в днешно време?

2. Съществуват ли представи за австрийската краевековна литература или поне за отделни нейни представители в българската култура и какъв образ имат те?

Според дисертанта и двата въпроса са провокирани от липсата на интерес в България към Виенската модерност. Смята се, че за историята на българската литература тя е ирелевентна.

Уводната глава дава убедителни отговори и на двата основни въпроса. Според дисертанта развитието на австрийската литература от изследвания период отчетливо се разделя на два етапа. Първият от тях, обхващащ периода от 1880 година до 1918, т.е. до края на Първата световна война и разпадането на Австро-Унгарската империя, се характеризира с бурно развитие на литературата, изкуствата, философията, психоанализата и всички останали клонове на хуманитарното знание. По този начин във Виена от края на 19. и началото на 20. век се ражда едно универсално човешко познание, което дава възможност за търсене на спасение за човешкото. В една атмосфера на плурализъм, свобода и демокрация се създава възможност за провеждането на различни научни, художествени и социални експерименти, довели

именно до тази универсализация в осъзнаването на човешкия опит. В тази връзка може да се разгледа и наблюдението, че голяма част от представителите на Виенската модерност, било то в науката, философията или изкуството, имат еврейски произход – феномен, който е непознат за останалата част от Европа и света, според тезата на историка Тони Джъд.

Вторият период обаче има съвсем противоположни характеристики. Загубила Първата световна война, Австро-Унгарската империя се разпада и новостъздадената република навлиза в сериозен социален и ценностен хаос. Този хаос провокира обществено търсене на силна ръка, а оттам и до появата на ярко изразен антисемитизъм. Именно в този период усилията на Виенската модерност да се постигне универсален човешки опит претърпяват крах. А този крах означава провал на възможността за реализиране на една духовна и културна устойчивост. Вместо нея се появяват наченки на тоталитаризъм и културен консерватизъм. Именно тези процеси провокират и интереса на съвременните изследователи към този период от развитието на австрийската литература, чиито текстове остават много актуални и до днес. Основният извод, споделян и от дисертанта, е, че сме длъжни да извлечем смисъл от лошия опит, за да не се повтаря той и след това.

Във втората глава, озаглавена „Методологически перспективи“, дисертантът представя своя изследователски подход, дефинира ключовите понятия, използвани в изложението, а също така описва и практическите подходи за работа с материала.

Основното понятие в изследването е „образ“. Той е разбран като представата за „другия“ във възприемащото съзнание и е резултат от активното взаимодействие между двете култури – изходната и възприемащата, както и от различните видове възприемане и интерпретация. И тъй като е резултат от активно комуникативно взаимодействие образът зависи от конкретния исторически, социален и културен контекст, в който „другото“ попада.

Второто основно понятие в изследването е „рецепция“. Тя е разбрана като комплекс от конкретни действия – избор, превод, публикация, критически отзиви, реакция на публиката и т.н. Всяка от тези операции изисква и съответната културна интерпретация, която се осъществява от посредници – изявени публични личности или институции.

Разбирането за литература, използвано в дисертацията, се основава на идеята за активно комуникативно взаимодействие, превръщащо литературното произведение в специфично социално действие. Авторът се позовава на Никлас Луман, автор на една

системна теория, изхождаща от тази предпоставка, както и от практиката на групата НИКОЛ. Комуникативната теория се допълва от социологическата теория на полето, разработена от Пиер Бурдийо.

От друга страна обаче, прилагането на този комуникативно-социологически подход се нуждае от устойчива фактологична база, от която да се правят достоверни изводи. Оттук и нуждата от работа с различните видове архиви.

По-нататък в изложението си дисертантът очертава ролята на посредника в осъществяването на културния трансфер. Тезата, защитавана от автора, е, че именно посредникът е този, който изгражда образа на чуждата култура в местен контекст. Кое то пък води до извода, че художественото произведение трябва да се мисли не като отделен и напълно независим художествен факт, а като взел от различни контексти – исторически, социални, жанрови, интерпретационни и т.н.

Дисертантът провежда своето изследване, изхождайки от предпоставката, че в България културната рецепция по различни исторически причини е неустойчива и фрагментирана. Според него тя се осъществява на три много различни един от друг етапа.

Първият етап обхваща периода от края на 19. век до 1944 година. През това време според дисертанта в България се оформя едно не напълно автономно литературно поле, отворено към различни европейски влияния, без да отдава специално предпочитание на никое от тях.

Вторият етап обхваща периода 1944 – 1989 година, когато се изгражда тоталитарният модел за управление на културата, който преформатира полето в идеологически план. Това се отразява най-вече върху подбора на позволените за рецепция произведения, но също така и върху начина, по който те се интерпретират.

Третият етап започва след демократизацията на България през 1989 година. В този период полето се отваря, но за сметка на това липсва някаква ярко изявена систематична визия за начините, по които трябва да протича интеркултурният диалог. Преобладават стихийността и чисто пазарните механизми.

Следвайки изброените методологически предпоставки, дисертантът конструира композицията на своето изследване. Тя по необходимост трябва да представи и двете страни в интеркултурния диалог. От едната страна е образът, който виенската литература си изгражда в самата Австрия. Този образ обаче не е задължителен за възприемащата култура. Тя си изгражда свои образи, основно през гледната точка и инвенцията на посредниците. Оттук и необходимостта да се представят подробно двата

типа посредници. От едната страна са изявените личности с подчертан принос към развитието на националната култура. За дисертанта това са фигурите на проф. Иван Шишманов, както и поетите Теодор Траянов, Гео Милев и Николай Лилиев. От другата страна са институциите – периодика, театър, книгоиздаване. В резултат на тяхната дейност може да се очертае и практическото протичане на интеркултурния диалог – как породените от трансфера образи се интерпретират, присвояват, забравят и т.н.

В заключението на тази глава авторът определя своя методологически подход като резултат от съчетаване на комуникативните схващания за литературата (Луман), литературната социология (теорията за полето на Бурдийо), теорията за културния трансфер, рецептивната естетика, но разбрана по-широко отколкото това се прави от школата в Констанц, както и теорията на компаративисткия анализ. Този сложен подход от своя страна изисква задълбочена интерпретация на различни архивни данни, образи и интерпретации, открояване на посредници и реконструкция на контексти, за да се изгради една систематична картина на интеркултурния диалог, а не да се остане само до описание на атомизирани литературни факти. Оттук и логично произтича собствената композиция на изследването:

- образите на виенската литература в самата Австрия;
- възприемането на виенската литература в България с помощта на различни видове посредници;
- рецепция и адаптация на виенската литература в българската културна среда.

Така методологическата рамка очертава етапите, през които преминава изграждането на литературно-историческия разказ. Процес, който силно напомня създаването на всеки друг вид разказ, така, както го описва съвременната наратология.

Третата глава от дисертацията е озаглавена „Литературноисторически модели на австрийската литература 1870 – 1918“. В нея се описват различните начини, по които се разказва литературната история на изходната култура, създадена в самата Австрия. С други думи, това е образът, който е резултат от самонаблюдение и дава представа как австрийската култура възприема сама себе си.

Целта на наблюдението е да се открият специфичните черти на австрийската литература в опита ѝ да се отграничи от германската и по този начин да се очертаят двата възможни нейни образа – вътрешният и външният, принадлежащ на възприемащата култура. Това е необходимо, за да може да се проследи как протича процесът по рецепцията и пораждането на образи, различни от тези, които австрийската култура е изградила сама за себе си.

Вътрешният образ е очертан с помощта на няколко концепции за създаване на австрийска литературна история – тези на Фердинанд ван Ингер, на Сигурт Паул Щайхл, Валтер Вайс, Зоран Константинович, Херберт Цермак и Винфрид Кригследе. Особено внимание е обърнато на проекта, разгърнат в Грац, който се фокусира върху предпоставките и съдържанието на онези социално-културни условия, които са създали културното поле на Централна Европа – една хетерогенна и мултиетническа среда. Този проект възприема модерността не като единен и универсален феномен, а като многолик процес, проявяващ се по различен начин в отделните социални и културни контексти.

Основен проблем в разгледаните концепции е въпросът за това как се разграничават австрийското от немското. Както в разбирането за литература, така и в създаването на модели за писане на литературна история. Очертани са две тенденции. Едната, характерна основно за периода от края на Първата световна война до Аншилуса, набляга повече на единството, базирано върху езика. Втората тенденция, проявила се основно след Втората световна война, набляга по скоро върху отграничаването, но не като австрийска национална принадлежност на авторите, а по-скоро на базата на свързаността им с техните родни места. Това се налага, защото значителна част от тези автори имат славянски, еврейски или италиански произход. Особено характерни в това отношение са градове като Прага, Будапеща или районът на Южен Тирол.

Друг сериозен проблем пред създаването на австрийска литературна история е свързан с опитите да се обособят течения, направления и школи. Този проблем е остър, защото до появата на експресионизма, границите между различните направления са доста размити.

Полемичен е и въпросът за времевите рамки, в които протича Виенската модерност. След анализ на различните концепции, дисертантът приема, че австрийската краевековна литература се развива във времето от 1890 до 1910 година. Подробно са описани различните представители на Венската модерност, което представлява добра основа за очертаване границите на литературното поле и дава познание за това от какви възможности възприемащата култура е можела да избира.

Оформен е списък от 69 имена, от които за 35 дисертантът твърди, че не е открил дори споменаване в българския културен контекст по време на изследваните от него 140 години. Останалите автори по един или друг начин са били обект на културен трансфер и рецепция, протичащи по различни канали – театрални постановки, издаване

на самостоятелни книги, присъствие в периодиката под формата на четиво с продължение, споменаване в художествени обзори или критически интерпретации.

Изводът, направен от автора на базата на този подробен анализ, е, че в България австрийската краевоковна литература не е трансферирана в нейната пълнота. Това в значителна степен изкривява образа на „австрийското“ в българския културен контекст. Този последен извод е илюстриран с факта, че в българската рецепция почти напълно липсва такова значимо име като Роберт Музил, докато Стефан Цвайг е наложен като централна фигура.

Четвъртата глава от изследването, озаглавена „Трансфер, рецепция и образи на австрийската краевоковна литература на литературното поле в България“, е разделена на три тематични подчасти, а именно:

- характеристики на литературното поле в България като цел на трансфера;
- индивидуални посредници – изтъкнати представители на културния елит, оказали сериозно влияние върху развитието на художествения процес в България;
- институционални посредници и културни канали.

В първата подчаст, озаглавена „Характеристика на българското литературно поле“, дисертантът защитава следната хипотеза: Българското литературно поле има редица структурни и исторически предопределени дефицити. Тази хипотеза се базира на две основни предпоставки. Едната е, че литературното поле е напълно автономно и всяко вмешателство от страна на държавни институции е вредно за него. Втората предпоставка е свързана с разделението „малка – голяма“ литература. И при двете предпоставки съществува сериозен полемичен заряд.

Идеята за пълна автономност на литературното поле влиза в сериозно противоречие с основната социална функция на словесността, било тя под формата на фолклор, традиционна или модерна литература – да формира ценности, нагласи, убеждения, отношения и препоръчителни модели на социално поведение. Комплекс, който културната антропология нарича „култура“ – духовна дейност, която не се унаследява биологически, но помага на човека и неговите общности да се впишат в дадена среда. В този смисъл всяка словесност се намира в сложни отношения със социалния контекст, в който функционира. Да, вярно е, че при фолклора и традиционната литература основните усилия са насочени към това човекът да приеме като интимно свое вътрешно убеждение съществуващите културни норми, докато за модерната литература основната цел е проблематизирането на тези утвърдени норми, но принципът си остава същият. Впрочем и определението на Пиер Бурдийо, върху

която се опира хипотезата на дисертанта, изхожда от тези сложни взаимовръзки между словесността и социалната среда – литературното поле функционира чрез мрежи от символен капитал, хабитуси, позиции и борби. Това обаче не са само чисто естетически борби, а по определение и социални такива. Посочените от дисертанта дефицити като обвързаност с националната идея, социални и класови борби и др. всъщност органично произтичат от ролята на литературата, за която говорихме по-горе. Да, вярно е, че грубата намеса на държавните институции е в състояние да изкриви полето, както най-добре се вижда от анализа на социалистическия период, но това само прави задачата на изследователя още по-трудна. В това отношение Младен Влашки се е справил успешно – описаните от него конкретни характеристики на българското литературно поле, свързани с със сериозни социални и културни дефицити – високо равнище на неграмотност до 1930-те години, малобройна градска публика, отсъствие на литературна грамотност – са действителни проблеми на полето, но именно защото то функционира в условията на сложна взаимовръзка между словесност и социална среда.

Що се отнася до деленето между „малки“ и „големи“ литератури, тук също съществуват дискуссионни проблеми. Да, на чисто практическо равнище една малобройна културна общност не може да покрие цялата социална и културна проблематика. Освен това, фактът, че е малобройна, предопределя и сравнително малкия брой талатливи и образовани индивиди, които могат да се изявят като автори. В същото време обаче фактът, че културната общност е малобройна, не отменя нейната самостоятелност – тя битува като равноправен участник в интеркултурния диалог. Определението „малка литература“ чисто символно поставя българското литературно поле в подчинено положение, определяйки му ролята на пасивен възприемател, чиято задача е да приема идващото от „големите“ литератури за сведение и изпълнение. Този полемичен заряд също прави задачата на изследователя много сложна и трудна. Смятам, че и в това отношение Младен Влашки се е справил добре – водещи са не аргументите, че в „малките литератури“ девет от десет издадени книги са преводни, а това, че българските посредници не успяват достатъчно успешно да изиграят ролята си на равноправен участник в интеркултурния диалог – преводите често преминават през руски, което оказва влияние върху тяхната стилова адекватност, а оценките за авторите често са заимствани от руската социалистическа критика, което също изкривява образа на трансферираната литература.

В заключението на първата подчаст се прави изводът, че в българското литературно поле липсва исторически и културен континуитет на трансферните процеси, свързани с австрийската краевоковна литература. Посредничеството е фрагментирано, често хаотично, а културната подготовка на публиката – ограничена. Затова и рецепцията е силно зависима от индивидуалните амбиции на отделни културни дейци, а не е резултат от една целенасочена културна политика.

Втората подчаст на четвърта глава е посветена на основните посредници между Виенската модерност и българското литературно поле. Това са предимно българи, получили образование в чужбина. В зависимост от това обаче къде са учили и на какви влияния са били подложени, те изграждат различни образи на австрийската краевоковна литература в България. Един образ изграждат учителите във Виена и в основните градове на Австро-Унгарската империя, друг – учителите в Германия като Пенчо Славейков, д-р Кръстев и Гео Милев, а съвсем различен е образът, създаден от представителите на социалистическата интелигенция, които въвеждат основно образите, заимствани от руските социалистически критици.

В началото дисертантът прави обстоен преглед на фигурите, играли ролята на посредници по време на трите периода – от края на 19. век до 1944 година, в периода 1944 – 1989 и след 1989 г. В първия период особено важна е ролята на личността на посредника. Фигури като Иван Шишманов, Владимир Василев, Николай Лилиев и Теодор Траянов създават образи и налагат имена, които са трайни и до днес. Други автори, чиито посредници не са толкова значими фигури, не успяват да се утвърдят и образите им избледняват с годините.

В социалистическия период важна роля играят имената на посредници от миналото, получили високо символно овластяване като Гео Милев, например. Иначе основна роля играе авторитетът на издателството. Така например издателство „Народна култура“ успява да наложи имена, останали трайни и до днес, докато другите издателства не успяват.

След 1989 година полето отново става хаотично. Липсва системно обвързване на образите – те остават персоналистични, а цялостен образ на австрийската краевоковна литература в България все още липсва.

Първият портрет на посредник, изграден в дисертацията, е този на Иван Шишманов. Той е важна фигура, доколкото работи не само за рецепцията на австрийската литература в България, но и като активен популяризатор на българската култура и литература в Австрия в качеството си на сътрудник на авторитетното издание

Die Zeit. В него той представя България като неизменна част от европейската културна карта и полага основите на сътрудничеството между българските и австрийските интелектуалци.

Иван Шишманов е ключова фигура, която не само допринася за модернизацията на българската култура, но и създава мост между България и Европа. Особено важен е този мост за свързването на българската култура с либерална Виена. Шишманов е събирателна фигура на класическото просвещение и модерната научна мисъл, а контактите му с виенските литературни и научни среди затвърждават европейската ориентация на България в началото на 20. век.

Вторият очерк от тази подчаст на четвърта глава е посветен на Теодор Траянов като културен посредник. За разлика от Иван Шишманов, който има предимно академични изяви, Траянов е първият български поет, който пренася европейската и по-специално виенската литературна практика в българската поезия. В този смисъл той е емблематична фигура, доколкото неговата поезия е създадена непосредствено в средата на Виенската модерност и възприема своите творби като част от културната продукция на модерността във Виена. Тоест, за пръв път българската литература се възприема като органична част от европейския културен процес.

В критическите текстове на Траянов е създаден един синкретичен поетически образ на Виенската модерност, с което той допринася много за изграждане на една поцялостна представа за австрийската краевековна литература в България. Неговата роля на посредник е особено важна за налагането на българска почва на имената и произведенията на автори като Херман Бар, Артур Шницлер, Хуго фон Хофманстал и Райнер Мария Рилке.

Третият очерк е посветен на Гео Милев. В тази част са разгърнати три основни момента в неговата посредническа дейност: пребиваването в Лайпциг и началото на овладяването на модернизма чрез фигурата на Хофманстал; вписването му в немскоезичното литературно поле като активен участник в немския литературен живот особено при второто му пребиваване в Германия след Първата световна война; и накрая – опитът му да промени изцяло българското театрално изкуство по посока на модернизма чрез неосъществената постановка в Народния театър на „Електра“ от Хофманстал.

Четвъртият очерк е посветен на Николай Лилиев като посредник между българското литературно поле и австрийската краевековна литература. Той е посредник от друг тип. Бил е активен преводач на поезия и драматургия (особено на стихотворни

драми), но инициативата за преводите не излиза от него, а от фигури с по-значителни властови функции – издател, главен редактор, театрален комитет и др. под.

В дисертацията са анализирани множество архивни единици, които свидетелстват как Лилиев се изгражда като личност и литератор, проследявайки основните процеси от развитието на европейската и световната литература. Особено място заема описанието на ролята, която играе Владимир Василев, схващан като продължител на мисията и идеите на кръга „Мисъл“. В този смисъл преводите на поезия от Виенската модерност са част от идеята на главния редактор да наложи списание „Златорог“ като основен проводник на идеите и практиките на модерната европейска и световна литература.

Важен етап в това усилие е налагането на образа и поезията на Райнер Мария Рилке, осъществено именно от Николай Лилиев. Същото важи и за портрета, който Лилиев прави на Хуго фон Хофманстал. Този портрет, направен по случай смъртта на поета през 1929 година, е толкова точен, че служи и до днес за представяне на творчеството му. Особено важен обаче е приносът на Лилиев за представянето на Хофманстал, което той прави с превода си на „Електра“. Това не е единствен превод – има такъв и на Гео Милев както и превод, направен през 1930 г., но преводът на Лилиев е признат за конгениален, заради което е ненадминат по стойност и до днес.

Наблюденията върху дейността на посредниците изясняват как се променят представите за австрийската краевековна литература в България. След Първата световна война редица от авторите, които са популярни дотогава, изпадат в забвение, докато фигурите на Херман Бар, Хуго фон Хофманстал, Артур Шницлер, Райнер Мария Рилке и Стефан Цвайг се очертават като доминантни. Това е особено видно в периода между 1944 и 1989 година, когато зрими остават имената само на автори, наложени от придобилите висок символен статус посредници като Пенчо Славейков, Гео Милев и Николай Лилиев.

Последната, трета, подчаст от четвърта глава е посветена на основните канали, през които протича културният трансфер на австрийската краевековна литература в българското литературно поле. В общия случай тези канали са три – периодиката, театърът и книгоиздаването.

Периодиката е най-широкият и с най-пряк контекст с публиката трансферен канал. Тя дава възможност да се осъществят две изключително важни практики за създаването на образа на австрийската краевековна литература у нас, а именно: представяне на основните автори и създаването на техния образ в приемащата култура,

от една страна, а от друга – възможност за провеждане на дискусии по повод на театрални постановки и издадени книги.

В периодиката, особено в началния етап, са публикувани текстове от множество австрийски автори, но и на много значителни за австрийската култура имена не е обърнато никакво внимание. Още в този най-оперативен канал започват като основни да се налагат имената на Феликс Дьорман, Раул Ауерхаймер, Феликс Салтен, Херман Бар, Артур Шницлер и Хуго фон Хофманстал. По този начин става ясно, че и в този най-активен период рецепцията на австрийската краевековна литература си остава подчертано несистемна. Според дисертанта обаче и в тази безсистемност все пак се открояват и някои тенденции. На първо място е групирането на авторите от двете страни на разделителната линия реализъм – модернизъм като в по-голямата част от случаите се дава предпочитание именно на модернизма.

По време на социализма каналът, свързан с периодиката, е почти напълно запушен, като вторичното му отваряне се случва едва след 1989 г. Но и тогава основната му характеристика е несистемността и зависимостта от външни конюнктурни обстоятелства.

В театъра се наблюдават две основни тенденции. Докато в Народния театър – основната българска сцена – се поставят пиесите на Херман Бар, Артур Шницлер и Хуго фон Хофманстал, макар и без особен зрителски успех, в провинциалните театри се предпочита работническата тематика. По този начин австрийската литература дава възможност да се формира българският партиен театър.

След 1989 година на театралните сцени се завръща само Артур Шницлер и то главно заради еротичните мотиви в неговите пиеси.

В областта на книгоиздаването, което установява най-трайните образи на авторите и съхранява паметта за тях, се наблюдава същата ситуация, както и в първите два канала. В българското литературно поле се утвърждават само няколко имена, като най-ярък е образът на Стефан Цвайг. Но и той е схващан по-скоро като представител на общоевропейския хуманизъм, а не се възприема като типично австрийски писател. Близко до начина на възприемане на Цвайг е и рецепцията на Райнер Мария Рилке – представата за него е силно интернационализирана и е възприеман по-скоро като европейски поет, пишец на немски. Съвсем различна е съдбата на Артур Шницлер. При него няма никакви съмнения – представян е основно като певец на Виена. Що се отнася до Хофманстал, той, подобно на Рилке, е възприеман като общоевропейски поет и драматург.

В заключението на дисертацията авторът обобщава направените наблюдения, групирайки ги около следните основни въпроси:

- Защо австрийската краеековна литература е от значение за живота, който живеем?
- С какъв подход можем да опознаем и разберем нейните български образи?
- Като приложим този подход, до какви аргументирани изводи можем да стигнем?

При направените от автора проучвания се установява, че в основата на българския образ на австрийската краеековна литература стои един силен персонализъм. В днешните ни представи активни са само образите на Стефан Цвайг, Райнер Мария Рилке, Артур Шницлер и Хуго фон Хофманстал. Тяхното налагане започва още в началния етап на трансфер, когато българските посредници дават предимство на кръга „Млада Виена“ и близките до него автори.

Макар че в цялост българската култура да не е схванала предупредителните сигнали за опасностите, които носи модернизирването, тя е черпила важни импулси от австрийската краеековна литература, независимо от времевите и идеологическите прекъсвания. Чрез примери, интерпретации и анализи дисертацията успява да възстанови „изтритата“ памет за тези импулси и по този начин да очертае един важен фактор в развитието на българския литературен процес.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В края на своя автореферат дисертантът посочва двата основни според него научни приноса, които неговото изследване прави. А именно:

1. Конструирание на изследователското поле. Основната причина за неговото конструирание е убеждението на автора, че както повечето европейските култури и българската литература е осъществила трансфер на австрийската краеековна литература, а рецепцията на отделни нейни представители е играла роля в оформянето на българската литература на модернизма.

2. Разработеният методологически инструментариум, според дисертанта, също представлява сериозен научен принос, защото позволява по-адекватното реконструирание на забравени, потискани и затова непознати процеси, протичащи в българското литературно поле.

В пряка връзка с последното бих прибавил и още един значим според мен научен принос на дисертацията. Тя изважда от забравата и вкарва в научен оборот обемен

архивен материал, способен съществено да промени наложените представи за европейския културен диалог. А това, от своя страна, ще доведе до създаването на една по-адекватна представа за процесите, протичащи в българския литературен живот.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Представените от дисертанта публикации по темата на дисертацията включват следните издания:

Книга:

1. Mladen Vlashki. MATERIALIEN ZUR REZEPTION DER WIENER MODERNE IN BULGARIEN BIS 1944. Hermann Bahr, Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler. (монография) Bern, Wien u.a.: Peter Lang, 2022. ISBN/EAN 978-3-631-83066-6

Статии в научни издания:

1. Младен Влашки. Архив. Реконструкция. Канон. Наблюдения върху практическия опит по темата „Трансфер и рецепция на Виенската модерност в България“. // електронно списание Дзяло, е-списание в областта на хуманитаристиката за българистични изследвания в периода X – XXI век ISSN 1314-9067 (online), год. X, 2022, брой 22.

2. Младен Влашки. Белетристичните опити на Иван Шишманов. // Време и Приемственост. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Юлия Николова. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2021, 97-109.

3. Младен Влашки. Рецепцията на Артур Шницлер в България до 1944 г. с оглед на издателските серии. // ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“ – БЪЛГАРИЯ, НАУЧНИ ТРУДОВЕ, ТОМ 59, КН. 1, СБ. Б, 2021 – ФИЛОЛОГИЯ, Научни трудове , 115-125.

Участие с доклади на конференции (след 2020 г.):

1. Archiv. Rekonstruktion. Kanon. Beobachtungen aus der Praxis zum Thema „Transfer und Rezeption der Wiener Moderne in Bulgarien“. // Симпозиум във Виенския

университет Umwandlungen der Literaturgeschichte. Die Umwandlungen in der bulgarischen Literaturgeschichte und die Stabilität des Literaturkanons 22. Juni 2021.

2. Рецепцията на Артур Шницлер в България с оглед на издателските серии. ПАИСИЕВИ ЧЕТЕНИЯ 2021 г. Юбилейна научна конференция 11 - 12 ноември 2021 г., Пловдив.

3. Пленарен доклад (Поглед от Виена) в съавторство с проф. М. Неделчев. Международна конференция на Софийски университет „Единство и разделение на езиците, литературите и културите“, 9 - 11 май 2023 г.

4. Die Freiburger Korrespondenz Ivan Schischmanovs. Международен симпозиум „Иван Шишманов. Славянският свят. Фрайбургски лекции 1923/1924“, Фрайбург, 20-23. 09. 2023

5. Иван Шишманов и българската славистика. // Международна научна конференция „Славянските литератури през 21. век: Регионализъм и глобализация НЕАПОЛ, Complesso Monumentale San Domenico Maggiore Sala del Capitolio 15 –17 ноември 2023.

Всички тези публикации спомагат за успешното популяризиране на защитаваните от автора на изследването научни идеи.

9. Лично участие на автора

Хуманитарните науки по принцип са колективно дело, доколкото всеки следващ изследовател трябва да стъпи върху резултатите на своите предшественици в изучаването на проблема. Личното участие на изследователя се изразява в това, че той може критично да осмисли направеното до момента и до го доразвие, предлагайки свои научни приноси към изучавания проблем, превръщайки по този начин своето изследване в поредното стъпало в протичането на един непрекъснат процес. Степента на личен принос може да се определи само от това доколко важно и необходимо е това стъпало, оставено от конкретния изследовател. В случая с доц. д-р Младен Влашки смятам, че неговият личен принос за изясняване на проблема за взаимодействието на българската литература с развитието на европейския културен и литературен процес е значителен, което, от своя страна, го прави много необходим и при създаването на една по-адекватна и по-актуална история на българската литература.

10. Автореферат

Авторефератът е написан професионално, ясно и прегледно излага идеите, съдържащи се в изследването, и може да послужи като отправна точка за всеки, който се интересува от темата.

11. Критични забележки и препоръки

Смятам, че в дисертацията изложението на основните тези и доказателствата към тях е проведено ясно и систематично и затова нямам съществени критични забележки. Има един момент обаче, който създава възможност за двусмислено разбиране, а от там и за погрешно възприемане на основната хипотеза, развивана в дисертацията. Става дума за заглавието на текста – ***Български образи на краевековната австрийска литература***. Понятието „образ“ като част от компаративистичния методологически инструментариум е ключово за изследването и затова е обяснено подробно в съответната глава. За непредубедения читател обаче неговото значение все още е неясно и той може да изпадне в заблуждение. Също така възможност за неправилно осмисляне дава и предлогът „в“. Незапознатият с текста на изследването читател може да остане с впечатлението, че става дума за появата на мотиви, образи и сюжети, възникнали в българската литература и възприети от австрийската. Основната тема на дисертацията обаче е точно противоположната – как българската литература в различни свои периоди на развитие усвоява опита на Виенската модерност. Ето защо бих препоръчал на автора при една евентуална публикация на изследването да прецизира заглавието, за да се избегнат предпоставките за двусмислени или направо погрешни разбирания.

12. Лични впечатления

Познавам отдавна научната продукция на дисертанта доц. д-р Младен Влашки и съм приятно изненадан от яснотата и логичността на изложението. Това показва една висока степен на израстване на дисертанта като учен и автор на научни изследвания.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Резултатите от проведеното изследване могат да се използват както от дисертанта, така и от всички, занимаващи се с история на българската литература за

задълбочаване и прецизиране на знанията, свързани с протичането на българския литературно-исторически процес, което, от своя страна, може да доведе до създаването на една актуална история на българската литература.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни резултати, които представляват оригинален принос в науката при пълна липса на плагиатств* и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на минималните национални изисквания, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че доц. д-р Младен Цветанов Влашки притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Антична и западноевропейска литература: сравнително литературознание) като демонстрира качества и умения за провеждане на изследвания с получаване на оригинални и значими научни приноси.

Поради гореизложеното, убедено давам своята *положителна оценка* за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и *предлагам на почитаемото научно жури да присъди научната степен „доктор на науките“* на доц. д-р Младен Цветанов Влашки в областта на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология (Антична и западноевропейска литература: сравнително литературознание).

23. 08. 2025 г.

.....

Рецензент:

(проф. дфн Александър Панов)